

Variació geolectal en el model lingüístic de les emissores radiofòniques de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió¹

Daniel Casals

Professor de llengua catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona
i de la Universitat de Barcelona, i consultor d'història de la llengua catalana
de la Universitat Oberta de Catalunya

Daniel Casals i Martorell (Barcelona, 1969) és llicenciat en filologia catalana i en lingüística per la Universitat de Barcelona. Professor de llengua catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona i de la Universitat Oberta de Catalunya, es dedica a la recerca en història de la llengua catalana i en models lingüístics dels serveis informatius de la radiodifusió en català; en particular, investiga la llengua de Catalunya Ràdio. Compagina la docència i la recerca amb la correcció de textos en diversos mitjans de comunicació.

Aspectes liminars

La llengua catalana va reprendre la presència en mitjans de comunicació públics de Catalunya en el darrer quart del segle XX, després d'un període de prohibició. La recuperació d'aquest espai comportava l'establiment d'un patró lingüístic que definís la varietat que havia de vehicular els continguts de la programació dels *media* escrits i també dels audiovisuals. L'escenari mediàtic d'aleshores, però, no era el mateix del d'abans del parèntesi, atès que, a l'existència de la ràdio en català, ara s'hi afegia la TV, una novetat tecnològica arribada a la península Ibèrica en ple franquisme. Així les coses, la presència de l'idioma en el nou marc havia de fer front a l'augment considerable de protagonisme de la modalitat oral.

1. Regraccio a Josep M. Mestres, cap de l'Oficina de Correcció i Assessorament Lingüístics de l'Institut d'Estudis Catalans i coorganitzador del II Seminari de Correcció de Textos, que m'oferís l'oportunitat de participar-hi. Així mateix, agraeixo a Mar Massanell, professora de la Universitat Oberta de Catalunya, les valuoses observacions que ha suggerit a una primera versió d'aquest text.

El 1983 —enguany se'n celebra el vintè aniversari— es van iniciar les emissions de Catalunya Ràdio —el 20 de juny—, el mateix any que arrencava Televisió de Catalunya —el 10 de setembre—, en aplicació de l'article 16 de l'Estatut d'autonomia de Catalunya i de la Llei de creació de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió. Ho feien com a mitjans institucionals de la Generalitat de Catalunya, i això s'esdevenia durant la primera legislatura de la Generalitat recuperada. A partir d'aleshores, aquest grup es va anar ampliant: el 2 d'abril de 1984 s'hi incorporava Ràdio Associació de Catalunya (RAC), el 10 de maig de 1987 es posava en marxa Catalunya Música, el 10 de setembre de 1992 començava a emetre Catalunya Informació i el 2 de febrer de 1999 feia els primers passos Catalunya Cultura. Mesos abans, l'octubre de 1998, la RAC passava a mans privades.

A l'inici de les emissions, s'imposava amb urgència la necessitat de definir el model a utilitzar. Aleshores les opinions eren diverses i, en ocasions, divergents, tal com es va posar de manifest en una polèmica que va viure la seva màxima esplendor durant el període comprès entre 1982 i 1992 (Casals, 2001c). El model que finalment es va acabar imposant als mitjans de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (CCRTV) va ser criticat pel predomini del dialecte central en detriment dels altres geolectes.

Des de l'inici, aquests *media*, tot i la seva implantació territorial, han estat centralitzats a Barcelona, des d'on produeixen i emeten la major part de les hores de programació. Això ha provocat que el patró lingüístic planificat i posteriorment difós estigui construït sobre la base del dialecte central, tal com es va evidenciar des de la posada en marxa dels mitjans institucionals, cosa que no va passar desapercibuda a les universitats del territori catalanòfon i a l'Institut d'Estudis Catalans (1990a), que ho van denunciar davant del Govern de la Generalitat de Catalunya, de qui depenen TV3, el Canal 33 i les emissores radiofòniques de la CCRTV. En la nostra intervenció ens centrarem en la representació de la variació geolectal en el model d'aquestes ràdios i en la seva evolució.

Presència dels geolectes del català en el model

Durant els anys que han transcorregut des de l'inici dels *media* institucionals de la Generalitat de Catalunya, s'ha anat definint un model lingüístic que ha anat variant, d'acord amb el caràcter dinàmic de l'estàndard. L'afaiçonament del patró va començar a l'abril de 1983, abans que s'iniciessin les emissions de Catalunya Ràdio, i va anar a càrrec del lingüista i periodista Ricard Fité. Aquest va elaborar el canemàs del

que avui és el llibre d'estil de les emissores radiofòniques de la CCRTV entre 1983 i 1986. Aquell model tenia una part teòrica, titulada *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* (CR, 1986a), i una de pràctica, centrada en la normativa, extreta de l'experiència de l'emissora i anomenada *Principals faltes davant del micròfon* (CR, 1986b). Aquella primera versió del model tenia les característiques següents: 1) respecte per la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans, 2) adequació de la normativa a les situacions comunicatives pròpies de la radiodifusió, 3) definició de diferents registres expressius, 4) aproximació a la parla, 5) predomini del dialecte central i 6) identificació dels usuaris i de l'audiència amb el model (Casals, 2003, p. 93).

Si ens centrem en la primera versió del patró, comprovem que les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* es manifesten restrictives quant a la participació dels geolectes del català, a excepció del central, tal com ho defensava el seu autor (Fité, 1992):

En el cas dels mitjans de comunicació d'abast nacional, que generalment emeten des de Barcelona, és normal que la varietat estàndard que divulguen tingui una forta base del dialecte oriental, en la mesura que els seus professionals pertanyen a l'àrea del català oriental, i la majoria dels oients també. És per això que el model de llengua d'aquests mitjans dóna preferència a les realitzacions orientals.

Francesc Vallverdú recorria encara a aquest argument nou anys més tard en el pròleg del llibre d'estil de Televisió de Catalunya (TVC, 1995, p. 6) per defensar el mateix objectiu. No obstant això, el patró de Catalunya Ràdio obria la porta a la diversitat geolectal, tot i que només fonètica, en afirmar del model (CR, 1986a, p. 2):

[R]especta la fonètica dialectal de cadascú, ostensible en la pronúncia de les vocals.

D'altra banda, la primera versió del model exclouïa els dialectalismes d'àmbit local quan existia una forma més generalitzada, d'acord amb l'adopció de l'estàndard com a vehicle general de comunicació dels *media*. Proscriuïa formes barcelonines com ara *aiga*, *llenga*, *volguer* i variants del tipus *aixís*, *aixins*, *aixines*, *aixòs*, *nantros*, *naltros*, *nosatres*, sobre les quals —val a dir-ho— ja existia un consens a l'hora de considerar-les vulgars (Coromines, 1971 [1989], p. 96).

Ricard Fité va deixar la Unitat d'Assessorament Lingüístic (UAL) de les emissores de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió l'any 1987 per passar a ocupar la Secció

d'Edició del diari *Avui*. A partir d'aleshores es va fer càrrec de la UAL el filòleg Oriol Camps, que va anar adaptant el model de llengua a les necessitats de cada moment. L'any 1992 els dos opuscles es van refondre sota el títol *Orientacions lingüístiques*, que ha vist altres versions posteriors.

A banda del dialecte central —base del patró— els geolectes amb més presència a les *Orientacions lingüístiques* (1992 [2001]) són el nord-occidental i el valencià. En gran part, els trets recollits d'aquestes dues darreres varietats són fonètics i n'hi ha una part reduïda de morfològics. Quant als primers, bàsicament, trobem els que la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana* (IEC, 1990 [2001]) classifica com a propis de l'àmbit general, això és, formes presents en almenys dos dels grans geolectes, a voltes considerades preferents davant d'altres qualificades d'admissibles. En les ratlles que segueixen en donem una mostra.

Pel que fa al vocalisme tònic, les *Orientacions lingüístiques* (CR, 1992 [2001]) recullen les diferències en la distribució del timbre obert o tancat de les vocals *e* i *o*. Del vocalisme àton, s'hi inclou l'inventari de cinc fonemes que nord-occidental i valencià comparteixen i que, per comparació amb el sistema de vocals àtones predominant en el bloc oriental, es basa en la no-reducció de les vocals *a* i *e* a vocal neutra, i també de *o* i *u* a [u]. A més, el model té en compte l'articulació com a *e* oberta de *a* final de substantius i d'adjectius femenins, per exemple, *casa*, malgrat que l'IEC considera aquest tret només admissible en l'àmbit restringit nord-occidental.

Quant al consonantisme, les *Orientacions lingüístiques* recullen l'articulació simple de la consonant oclusiva dels grups *bl* i *gl* (*poble*, *regla*), l'articulació africada en posició inicial (*gelat*) i postconsonàntica (*taronja*) de la sibilant prepalatal sonora *i*, igualment, l'articulació africada de la sibilant prepalatal sorda, tant en posició inicial (*xocolata*) com després de consonant (*trinxsar*), a més de donar cabuda a la segregació de iod davant de la fricativa prepalatal sorda intervocàlica o final, que apareix en mots com ara *mateix*, *deixada* i *reconèixer*.

En el model, la presència de trets morfològics nord-occidentals es refereix només a qüestions puntuals, per exemple, hi ha una orientació, de morfologia verbal, que recull els infinitius *tindre*, *vindre* i *valdre* com a característics de territori occidental. La majoria de trets morfològics d'altres geolectes que no siguin el central, doncs, encara no hi és present, tot i que les *Orientacions lingüístiques* tracten qüestions en què hi ha variació geolectal. N'és un exemple la remarca relativa al pretèrit perfet, en què només es recull la forma perifràstica (*va cantar*) i no la simple (*cantà*), present en una part del valencià (Casals, 2001a).

En sintaxi es parla de les preposicions *per* i *per a*, per dir que la distinció d'ambdues és pròpia del bloc occidental. Les *Orientacions lingüístiques* estableixen que en els textos

formals, cal fer la distinció entre *per* i *per a*, excepte davant d'infinitius, d'adverbis i de designacions temporals, casos en què es «practicarà la reducció de *per a* a *per*» (CR, 1992 [2001], p. 88), i es permet, en els «espais improvisats», practicar o no la distinció segons la procedència del locutor.

Pel que fa a la resta de dialectes geogràfics, el balear s'ha vist representat en el model en el vocalisme tònic, que afegeix la vocal neutra al sistema majoritari del català. L'alguerès i el septentrional, en canvi, no tenen trets exclusius en les *Orientacions lingüístiques*, malgrat que, en el segon cas, hi ha veus d'aquesta adscripció geolectal en les emissions. Això es pot explicar per la no-inclusió —amb comptades excepcions— de trets exclusius d'un sol dels grans geolectes catalans.

Conclusions i reflexions finals

La construcció del model planificat de llengua de les emissores radiofòniques de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió ha passat per diferents fases pel que fa a la representació de les diverses varietats geogràfiques del català:

1) Entre 1983 i 1986. En aquest període s'esdevé la construcció del model lingüístic sobre la base del dialecte central. Només s'hi admet una certa variació geolectal en fonètica, concretament en l'apartat de vocalisme, però es defensa, obertament, l'unimorfisme del model. Les raons que s'argüeixen a favor d'aquesta decisió són la ubicació territorial del mitjà i l'adscripció dialectal central de la majoria dels locutors i redactors, i de l'audiència.

2) Entre 1987 i 1992. Aplicació del model recollit a les *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC* i a *Principals faltes davant del micròfon*, fins que el 1992 Oriol Camps refon aquests dos promptuaris en un sol volum, *Orientacions lingüístiques*. Aquesta darrera versió incorpora trets dels altres geolectes del català, sobretot fonètics, tant de vocalisme com de consonantisme, a redós de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*, publicada el 1990.

3) A partir de 1992. Des d'aleshores les diferents versions de les *Orientacions lingüístiques* consoliden la incorporació d'elements de variació geolectal, però, tot i la publicació de la *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II: Morfologia* (1992 [2001]), l'apartat del model dedicat a aquest nivell del llenguatge no veu la presència de les diferents solucions geolectals, ni tan sols les d'àmbit general.

Hereves de les decisions inicials, les *Orientacions lingüístiques* s'han construït sobre la base del dialecte central, per bé que la presència dels altres geolectes ha anat augmen-

tant al llarg d'aquests vint anys. I com ho ha fet? Doncs, sobretot, incorporant-hi trets que el nord-occidental comparteix amb el valencià i que, per llur abast, l'Institut d'Estudis Catalans considera formes d'àmbit general. És conseqüència d'aquesta decisió que només es vegin representats a les *Orientacions lingüístiques* el central i el nord-occidental, els dos geoelectes parlats en els territoris que administra la Generalitat de Catalunya, de qui depenen les emissores radiofòniques de la CCRTV, i que les varietats diatòpiques restants siguin ignorades. Però l'audiència d'aquestes ràdios cau també al País Valencià, a la Catalunya Nord i a les Illes Balears, territoris en què aquest mitjà centra la seva atenció informativa. A més, en la mesura que hi ha locutors d'aquestes contrades, els trets rellevants de les seves varietats d'origen s'haurien de veure representats en el model.

Superada la prioritat inicial de resituar el català en la radiodifusió, ara és el moment de fer un pas més per garantir-hi la presència dels geoelectes, amb la finalitat que els locutors i l'audiència dels territoris catalanòfons on se sintonitzen les ràdios de la CCRTV s'hi sentin identificats. Aquesta pretensió es veu reforçada, a més, pel fet que els mitjans d'aquest ens han de promocionar la llengua catalana, cosa que inclou, naturalment, les seves varietats geoelectals, sense cap excepció.

Bibliografia

- CASALS, Daniel. «Contribució dels *media* orals en la construcció d'un estàndard de masses plural: presència del dialecte nord-occidental en el llibre d'estil de les emissores radiofòniques de la CCRTV». *Zeitschrift für Katalanistik* [Tübingen, Frankfurt: Universitat Tübingen], núm. 14 (2001a), p. 150-161.
- «El primer llibre d'estil de les emissores radiofòniques de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió (I): *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC*». *Llengua i Literatura*, núm. 12 (2001b), p. 339-374.
- «Les polèmiques entre *lights* i *heavies*. Repercussions del debat en l'elaboració dels models lingüístics per als mitjans de comunicació en català». A: PRADILLA, M. A. [ed.]. *Societat, llengua i norma: A l'entorn de la normativització de la llengua catalana*. Benicarló: Alambor, 2001c, p. 127-162. (Llengua i País; 6)
- «El valencià en el model de llengua de les emissores de ràdio de la Corporació Catalana de Ràdio i Televisió». A: *Estudis del valencià d'ara*. València: Denes, 2002, p. 47-54.
- «Evolució del model lingüístic de les emissores radiofòniques de la CCRTV: de la primera versió (1986) a l'actual (1999)». A: *Actes del I Congrés Internacional Societat, Llengua, Ensenyament*, 2003, p. 89-124.

- [CATALUNYA RÀDIO]. *Orientacions per a l'ús de la llengua a Catalunya Ràdio i RAC*, 1986a. [Inèdit] (CR, 1986a)
- *Principals faltes davant del micròfon*, 1986b. [Inèdit] (CR, 1986b)
- *Orientacions lingüístiques*, 2001 [1a ed., 1992]. [Inèdit] (CR, 1992 [2001])
- COROMINES, Joan. «Sobre l'elocució catalana en el teatre i la recitació». A: *Lleures i converses d'un filòleg*. 4a ed. Barcelona: Club Editor, 1989 [1a ed., 1971], p. 94-105.
- FITÉ, Ricard. «Incidència dels mitjans de comunicació àudio-visuals en el procés d'estandardització. Relació entre els usos estàndard i la normativa vigent». A: *Actes del Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*. Vol. IV. Palma de Mallorca, 1992, p. 571-577.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS. SECCIÓ FILOLÒGICA. «La llengua catalana en els mitjans de comunicació de massa i especialment en la televisió». A: *Documents de la Secció Filològica, I*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1990, p. 137-140. (IEC, 1990)
- *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, I: Fonètica*. 3a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2001 [1a ed., 1990]. (IEC, 1990 [2001])
- *Proposta per a un estàndard oral de la llengua catalana, II: Morfologia*. 4a ed. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2001 [1a ed., 1992]. (IEC, 1992 [2001])
- TELEVISIÓ DE CATALUNYA. *El català a TV3: Llibre d'estil*. Barcelona: Edicions 62, 1995. (TVC, 1995)